"Aħdem għar-Rebħa tal-Malti"

IL-MALTI

QARI

LI TOHROĠ

Il-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti"

KULL TLIET XHUR

L-EWWEL KTIEB — MARZU
TAD-DSATAX-IL SENA — 1943

IL-KITTIEBA F'DAN IL-GĦADD

Editorjal—Ix-Xirka tal-Pinna	Faċċ.	3
Dun Karm—*Biki ta' Omm*	,,	5
E. Agius, B.Sc., M.D.—*Ras il-Pellegrin*	,,	5
Ġ. Galea, M.D., D.P.H.—L-Aħħar Tislima	,,	6
Karmenu Vassallo—*Lil ibni Herman Baruch*	,,	10
Prof. P.P. Saydon—Flus ir-regħba ħajja qasira	,,	12
R. M. B.—*Id-Dolliegħa u l-Qargħa*	,,	14
P. Pawl Tabone o.f.m.—Il Barrakka ta' Katrin	,,	15
Fran. Camilleri—*Ħniena!*	,,	20
G. Z. A.—L-Onor. Dr. A. V. Laferla, C.B.E., LL.D.	,,	21
M. Agius—*Lil...*	,,	23
—Bibljografija	,,	23

IL-MALTI

QARI

LI TOĦROĠ

Il-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti"

KULL TLIET XHUR

ID-DSATAX-IL SENA **1943**

MALTA
EMPIRE PRESS
1943

IL-MALTI

QARI LI TOĦROĠ *IL-GĦAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI* | MARZU 1943

IX-XIRKA TAL-PINNA

Fost dawk li jħaddmu l-pinna hemm għaqda ta' ħbubija u ġibda ta' qima li l-ebda tweġħir ma jista' jaqtagħhom: il-kittieba jħossu ruħhom marbutin f'xirka ta' ħsieb li jġagħalhom jifirħu jew jitnikktu bil-ġid jew bid-deni li jiġri wieħed lil ieħor.

Il-kittieba jifhmu aktar il-hemm tal-ħajja u t-tqanqil tar-ruħ li jaħkmu fuq il-bniedem fi żminijiet ta' tiġrib kbir bħal dawn li għaddejjin minnhom, huma, li bil-pinna tagħhom jagħtu sura tal-ġrajja ta' kuljum, aktar iħossu l-qagħda kerha li bħal issa d-dinja tinsab fiha ħtija ta' din il gwerra u għalhekk ma jistgħux ma jaħsbux f'xulxin u jissieħbu flimkien b'qalb waħda u b'fehma waħda għalkemm imbegħdin ħafna minn xulxin.

Dan l-aħħar il-P. E N.* Club ta' Londra kitbu, b'mezz tas-Segretarju ta' l-Istat għall-Kolonji, lill-Gvern Malti biex jifirħu lill-kittieba Maltin għall-ġieh kbir li bih ir-Re għoġbu jżejjen din il-Gżira meta taha l-*George Cross*. Il-Gvern Malti ħalla f'idejn il-"Għaqda" tagħna biex tikteb għalih u bagħat it-tweġiba li hejjiet il-"Għaqda" bil-Malti u bl-Ingliż lis-Segretarju ta' l-Istat.

---

* P.E.N. tfisser "Poets, Playwrights, Essayists, Editors, Novelists". Il-P.E.N. Club huwa għaqda ta' kittieba li għandha setgħa kbira fl-Ingilterra.

Il-messaġġ li bagħat il-P.E.N. Club u dawk li kitbet il-"Għaqda" tagħna huma dawn:

TO THE WRITERS OF MALTA.

On the occasion of the presentation of the George Cross to the people of Malta, the London Centre of the International P. E. N. Club greets the writers of Malta and pays tribute to the great courage and fortitude which they in common with the whole of the Maltese people, have shown during many months of unprecedented danger. This epic story of heroism and endurance is one which poets will not allow the world to forget.

HERMON OULD,
General Secretary.

No. 5833/42

Lieutenant-Governor's Office,
Malta, 21st November, 1942.

Sir,

I have the honour to forward herewith the text of a message addressed to the Writers of Malta by the P.E.N., a World Association of Writers, whose temporary address is "THE PORCH, TRING, HERTS".

The message was received through the Secretary of State for the Colonies and I shall be grateful if you will inform me what reply should be sent.

A. SALOMONE,
for Assistant to Lieutenant-Governor

The Secretary
"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti.

Il-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti" tiżżi ħajr tal-ferħ mibgħut lilha mil-"London Centre of the International P.E.N. Club" meta l-Maestà Tiegħu r-Re għoġbu jżejjen 'il Malta bil-ġieh tal-George Cross.

Il-Kittieba Maltin igħożżu l-kompliment li sar lilhom, u permezz tagħhom, lill-poplu Malti, illi wera qlubija, qawwa u sabar li ma bħalu, b'inkejja ta' l-eħrex ħbit mill-għadu.

Il-Kittieba Maltin għandhom pjaċir igħarrfu lil-"London Centre of the International P.E.N. Club" li, sabiex tibqa' xhieda tas-sentimenti nazzjonali tal-poplu taħt it-toqol tal-gwerra, l-"Għaqda, bħala mera tal-moħħ u l-qalb tal-poplu Malti, xandret fil-ġurnal tagħha "Il-Malti" sensiela ta' episodji miktubin fi proża u poeżija li, miġburin fi ktieb, jagħmlu paġna mill-isbaħ fl-istorja ta' Malta—il-Gżira tal-George Cross.

Dr. ĠUŻE GALEA,
President.

BIKI TA' OMM

(Black Market eċċ.)

Maħbuba Malta tiegħi, fejn hi d-dija
Li dari tixgħel ġewwa ħbub għajnejk ?
Għidli, għaliex narak bħal imbikkija
Bid-dmugħ sieket jiżżerżaq ma' ħaddejk ?

Jiena rajtek fi gwerer qerredija
Tiġġieled fuq is-swar bil-ħżiem f'ġenbejk,
U tixref fuq il-baħar qalbenija
U tirbaħ l-Għadu li kien riesaq lejk.

Id-dinja kollha li fil-ħila tiegħek
Rat il-qawwa ta' qalb li għandek fik
Libbsitek b'ġieh li jibqa' dejjem miegħek:

Għaliex, mela, narak b'dak wiċċek niedi
Bid-dmugħ ? Xinhu li q'ed, j'Omm ibikkik ?
" Faħħruni l-barranin... kasbruni wliedi ".

Dun Karm.

21/1/'43

RAS IL-PELLEGRIN

Ili nafha minn ċkuniti,
Mixtieq illi magħha ndur;
Kienet qisha lili ssejjaħ
Dejjem, biex ma' dwarha immur.

Illum dort ma' dwarha kollha,
Magħha għaqqadt jien ċirku sħiħ,
Ras il-Pellegrin ħalliema
Bejn il-Ġnejna u Fomm ir-riħ.

B'dana kollu jiena għadni
Bogħod biex nifhem daqs kull ħin,
Ħsebijiet li hemm iberrnu
Ġewwa Ras il-Pellegrin.

Manwel Agius.

L-AĦĦAR TISLIMA

IS-SINJURA NEŻ kienet ilha fuq il-għoxrin sena armla; mara sewwa u tar-ruħ, mara tad-dar u tal-għaqal qatt ma ħabblet moħħha fuq il-frugħa jew tilfet rasha fuq iċ-ċajt; kienet sinjura ferriħija, nadifa, tal-ġabra, taf tmur ma' kulħadd, mhix imqita mal-fqir, ta' ġewwa ma' nisa oħra tal-qatgħa tagħha; kliemha meqjus, qatt ma tibqa' lura biex twissi għall-ġid jew biex tfarraġ lil min hu mnikket; għalkemm ma kellhiex għana kbir ma kinetx tgħix ħażin, għax żewġha, l-Avukat Mabbli Cilia, kien ħallielha xi ħabbtejn u għalkemm ma kellhiex ħala, f'darha qatt ma naqas xejn.

Dik l-armla rżina u tal-għaqal, rabbiet il binha Sander fost il-għożża iżda qatt ma ħassritu bil-fsied jew ħejm żejjed; kienet tixtrilu kull ma tixtieq qalbu u qatt ma ħallietu nieqes minn xejn, iżda dejjem żammitlu iebes meta ħabat ser jitwiegħer jew jittajjar; bl-imħabba ta' qalbha, bil-ħlewwa ta' kliemha, dik l-omm ħanina dejjem mexxiet 'il binha fit-triq tas-sewwa, nisslitlu f'qalbu drawwiet ta' rġulija u rawmetlu f'ruħu fehmiet ta' sliem.

Minn meta kien għadu daqsxejn ta' tifel imur jitgħallem għand is-Sorijiet sakemm daħal il-Liċew, is-Sinjura Neż imxiet ma' binha m'hux biss bħala omm iżda wkoll bħala għalliema; kienet tiftaħlu għajnejh, twissih u tmexxih biex ma jintilefx fil-ġibdiet ħżiena tad-dinja.

Is-Sinjura Neż kienet tgħix għal binha biss, fih taħseb il-ħin kollu, qalbha dejjem tħabbat għalih, moħħha dejjem ihewden fuqu, daqqa tixtiequ jikber biex tarah raġel imlaħħaq, tal-galbu u meqjum, u daqqa qalbha ttaqtaq bil-biża' x'ħin taħseb li dak binha meta jikber kellu mnejn jimla rasu bir-riħ u ma jibqax miġbud lejha bil-ħrara ta' qalbu kollha; fil-ferħ ta' qalbu, fid-dwejjaq ta' ruħu, Sander kien ifittex 'l ommu u jaqsam magħha l-hena u n-niket tal-ħajja; hu qatt ma ħeba xejn minnha għax kien jaf li dik ommu dejjem laqgħetu bil-ħlewwa u bis-sabar, kien iħoss ħlewwa kbira jiftaħ qalbu magħha u dejjem ħass ruħu mistrieħ u mfarraġ mill-imġiba ħanina ta' ommu.

Hekk baqgħu omm u iben għal żmien twil igħixu fil-paċi u s-sliem, imbagħad hu kiber u ħtieġlu jmidd għonqu; laħaq Surmast ta' l-Iskola u billi kien tifel sewwa, jinqala'

fl-iskola, moħħu jilħaqlu, fuq ruħu u jaf jinġieb, kien magħżul biex isiefer u jmur l-Ingilterra ħalli jissaħħaħ u jitħarreġ iżjed fit-tagħlim.

Dak in-nhar li binha kellu jsiefer kien jum ta' niket kbir għas-Sinjura Neż; hija li qatt ma kienet infirdet minn binha, ħasset għafsa ta' qalb li ma bħalha meta waslet biex tagħtih il-barka tagħha u tixtieqlu l-vjaġġ it-tajjeb; għajnejha mtlew bid-dmugħ u telgħetilha għoqla fi griżmejha hekk li bilkemm felħet titkellem, imma biex ma turix id-dwejjaq tagħha lil binha, ħalli hu jmur b'moħħu mistrieħ, dik l-omm ta' ħila kbira rebħet in-niket ta' qalbha u għannqitu u bisitu u saħansitra daħkitlu ħalli ttaffilu l-imrar tal-firda.

* * *

Omm u iben baqgħu jiktbu lil xulxin u ma kinetx tgħaddi ġimgħa li ma jaslulhomx ittri mixgħulin bil-ħrara u bl-imħabba; it-tifel kien jiftaħ qalbu ma' ommu u juriha għommtu'u l-omm kienet tagħti d-dawl lil binha u twissih bil-ħlewwa u bl-imħabba kollha. Imbagħad qamet il-gwerra u ġiebet magħha tħarbit u taħwid li qallbu d-dinja ta' taħt fuq, l-ittri ma baqgħux jaslu kull ġimgħa u l-aħbarijiet bdew jitbiegħdu. L-omm ħadet rasha dejjem tixxennaq għall-aħbarijiet ta' binha u hu l-ħin kollu jaħseb fuq ommu u jibża' mit-tiġrib li kien ġej fuqha.

Meta l-Italja daħlet fil-gwerra, il-qagħda f'Malta marret għall-agħar, il-periklu kiber, mewt u qirda kuljum u ħsara u tigrif ma' kullimkien. Is-sinjura Neż, bħall-Maltin kollha, batiet kull għaks, rat il-mewt bosta drabi u ħasset it-tbatijiet, it-tweghir in-nuqqasijiet tal-ħajja ħarxa ta' żmien il-gwerra, għax Malta kienet imblukkata u mhux lakemm jaslu ħwejjeġ minn barra. Iżda l-iktar li kien ikiddha n-nuqqas ta' aħbarijiet ta' binha.

Il-Gżira tagħna mdawra bl-egħdewwa, maħbuta mill-ajru, imqallba u mħawda għaddiet minn żmien ikrah wisq, il-ħruxija u l-kefrija tal-għadu ħabbtu fuqha bil-qilla tagħhom kollha, iżda hi baqgħet dejjem sħiħa u qawwija, qisha blata li fuqha jħabbat il-mewġ, qisha dawl jiddi fid-dlamijiet u l-kruha tal-gwerra.

Il-ħila ta' Malta għaġġbet lid-dinja u l-Maltin imxerrdin ma' kull riħ ħassew ruħhom aktar miġbudin lejn din il-Gżira li tathom il-ħajja, xtaqu aħbarijiet ta' nieshom u qrabathom u għalhekk inħasset il-ħtieġa li jixxandru aħbar-

ijiet bil-Malti għall-Maltin ħalli huma aktar jibqgħu marbutin flimkien fis-siegħa tan-niket u tal-hemm u billi ma hawnx aqwa mill-Ilsien Malti biex iżomm lill-Maltin annuna u magħqudin flimkien, il-Kumpannija tax-Xandir, B.B.C. ta' Londra, bdiet kull nhar ta' Sibt ixxandar aħbarijiet bil-Malti u ħafna Maltin li kienu Londra setgħu jibagħtu tislijiet lil nieshom ta' Malta.

Is-Sinjura Neż, bħall-Maltin kollha, kull nhar ta' Sibt kienet tistenna bil-ħerqa x-xandir bil-Malti minn Londra, dejjem bit-tama li fl-aħħar tisma' lil binha jkellimha fuq ir-radju: dawk l-aħbarijiet bil-Malti mill-qalba ta' l-Imperu Ingliż kienu jqanqlu qalb kull min jismagħhom u n-nies kienet tkun tistenniehom bi ħrara kbira.

Kien is-Sibt fil-għodu, is-Sinjura Neż kif kienet imdorrija kienet sejra għall-quddiesa tas-sebgħa, f'daqqa waħda s-sirena ħabbret twissija ta' ħbit mill-ajru u minnufih beda, l-isparar, instemgħu ajruplani jgħoddsu u jwerdnu, inħassu bombi jsaffru u jvenvnu; dlonk qamu ħsejjes tal-biża'; tfaqqigħ ta' balal, tħeżhiż ta' djar, tiġrif ta' bini; in-nies kienu meħudin għal għarrieda; f'daqqa waħda qamet taħbila kbira u ħamba li ma bħalha, kulħadd telaq jiġri jfittex il-kenn tax-xelter, is-Sinjura Neż ukoll telqet tgħaġġel biex iddabbar rasha, kellha fehma li tidħol il-knisja għax ħasbet li għall-kenn tad-dar t'Alla l-ebda deni ma sata' jiġrilha, iżda malli daħlet ġewwa l-knisja u rtasset taħt il-ħnejja tan-navi, inħasset tħeżhiża tal-biża' msieħba ma' tfaqqigħa tal-waħx fil-waqt li nefħet fewġa qawwija ta' riħ sħun li qaleb kollox u sabbat 'il kulħadd ma' l-art, imbagħad il-knisja donnha tħarrket mis-sisien tagħha u xxejret minn naħa għal oħra, imtliet bi dħaħen kbar u għabra u trabijiet, qamet riħa ta' kubrit u nstama' tfarrik ta' żġieġ, tiksir ta' għowied, infetaħ is-saqaf u beda jiġġarraf il-ġebel bi ħsejjes u tregħid tal-biża'. Is-Sinjura Neż bilkemm kellha żmien tgħid *Ġesù, Marija!*, sabet ruħha mirduma taħt borġ ġebel li beda nieżel bħax-xita.

Kienet għada ma daqqetx is-sirena biex tħabbar li l-ajruplani tal-għadu għaddew meta għadd kbir ta' nies, imsieħbin ma' dawk ta' l-*A.R.P.* ġrew biex jagħtu għajnuna lil dawk li ntradmu taħt il-knisja. Kien hemm dehra tal-biki u ħerba li tkexkex: xbihat tal-Qaddisin imċarrtin, statwi mkissrin u mxerrdin 'l hawn u 'l hinn, xama' u gandlieri u triehi ta' l-artali mħarbtin, mitfugħin ma' kull naħa u mħall-tin ma' ġebel u mazkan u travi u laqx fil-waqt li minn

taħt ir-radam kien jinstama' ħiereġ krib ta' nies midruba li jaqsam il qlub.

Is-Sinjura Neż ħaduha l-Isptar u malli raha t-tabib kemmex xofftejh: kellha l-qafas ta' sidirha mgħaffeġ. L-imsejkna kienet tbati wġigħ kbir ma' kull nifs li tieħu; is-sorijiet u l-infermieri daru biha bi ħrara l-aktar ħanina iżda hi mill-ewwel fehmet li tama ta' fejqan għaliha ma kienx hemm u rabtet qalbha mar-rieda t'Alla, biss kienet tidher mixtieqa għal xi ħaġa u kienet bla sabar il-ħin kollu tistaqsi x'ħin kien; wara nofs in-nhar qalbet għall-agħar, naqsilha n-nifs, wiċċha beda jikħal u xbinha xxarrab b'għaraq kiesaħ, it-tabib resaq lejha u staqsieha tixtieqx xi ħaġa, is-Sinjura Neż qalbet lejh għajnejha miksurin u weġbitu bil-leħġa :

"Ħaġa waħda xtaqt nitolbok, Dott !"

"Għidli x'tixtieq, Sinjura Neż ?"

"Xtaqt nisma' għall-aħħar darba l-aħbarijiet bil-Malti mill-Ingilterra."

It-tabib baqa' ħosbien għal ftit tal-ħin, donnu ma jistax jifhem il-ħsieb tas-Sinjura, iżda din reġgħet talbitu b'leħen mitfi li jqanqal ħniena:

"Tabib, nitolbok bil-ħrara kollha tħallini nisma' minn Londra. Qalbi teħbirni li sejjer jitkellem ibni u tkun l-aħħar darba li nisma' leħnu qabel il-Bambin jiġborni."

Is-Soru għajnejha ħmaru u dawret wiċċha biex tixxotta d-dmugħ; il-Kappillan qabad id is-Sinjura Neż u beda jsabbarha; it-tabib dar fuq l-infermiera u qallha biex tmur tiftaħ ir-Rediffusion li kien imwaħħal f'tarf is-sala u tgħollilu biex jinsama' aħjar.

Wara ftit, il-ħabbar minn Londra nstama' jgħid li ser jibda l-programm Malti; wiċċ is-Sinjura Neż ħa d-dawl u leħħa ta' hena dehret tiddi fi ħbub għajnejha. Dak li jxandar l-aħbarijiet bil-Malti qara l-ġrajja tal-ġimgħa mbagħad qal : "Issa ser jitkellem is-Sur Sander Cilia, żagħżugħ Malti li qiegħed Londra."

Għal din l-aħbar is-Sinjura Neż tqanqlet b'dehxa kbira, riedet tqum bil-qiegħda, xfar għajnejha xxarrbu bid-dmugħ ta' faraġ u tbissima ta' hena feġġet fuq xofftejha. It-tabib li kien għadu ma' ġenb il-midruba, żiegħel biha bil-ħrara ta' qalbu kollha u l-Qassis għamlilha l-ħila mill-aħjar li sata', iżda hija kellha ħsiebha kollu fir-Rediffusion u kienet tħares lejh b'dehwa l-aktar kbira donnha kienet tixtieq tixrob kull kelma li toħroġ minnu.

"Kif inti ma! Intix tajba?" nstama' jgħid Sander. "Jiena ninsab qawwi u sħiħ u tħabbelx moħħok fuqi". Is-Sinjura Neż rasset idha fuq qalbha. "Hawn jien qiegħed tajjeb u ma jonqosni xejn, biss ma nistax nissabbar għax imbiegħed minnek." Lill-midruba ħarġetilha karba minn qiegħ qalbha, it-tabib għafsilha idejha, is-Soru bdiet tmellsilha xagħarha, il-qassis fetaħ il-ktieb tat-talb. "Ma! jiena nibgħat inselli għalik u nitlob il-barka tiegħek" Xofftejn is-Sinjura tħarrku biex tbierku. "Tgħid indumu ma niltaqgħu? Meta jkollna x-xorti li nerġgħu narawlil xulxin?" Is-Sinjura Neż refgħet għajnejha lejn is-sema donnha biex tfisser li hemm fuq kellhom jiltaqgħu hi u binha, tbissima tal-ġenna feġġet fuq offxtejha, mejlet rasha u ruħha ttajret lejn is-sema.

Ġużè Galea

LIL IBNI *HERMAN-BARUCH*

Żmien aħrax u qalil, waħxi u tal-biża',
mgħar'rar fi xmajjar ta' nirien u dmija,
tak il-bewsa tal-ħajja.
Iżd'int, ibni, tibżax: ruħ imbikkija
il-lum, għada ferħana.
Bejn twelidek u l-milja ta' dil-ġrajja
hemm rabta hekk sħiħa u kbira
li biss jifhimha min hu wild il-għana
u għandu qalbu bgħid mid-dinja rsira.

Twelidtli, Herman, fi żmien l-eqqel gwerra
li qatt ġarrbet il-ġnus. Sbejħa u ħanina,
iżda, kienet għalik ix-xemx t'Awissu
fi sbiħ it-tlieta-w-għoxrin jum: irżina
fawret il-ħajja fik,
għajnejk imtlew bid-dija,
qalbek ħabbtet qawwija,
ferfru idejk u riġlejk,
u gwerra oħra mostura bdiet għalik.

Għandek, ibni, quddiemek
triq bil-wisq iebsa u twila
x'timxi w itterraq sa ma jasal tmiemek.
La tkunx ġifa u beżgħan; kun qlubi: u l-ħila
ma tonqsok qatt; ta' tlugħek

tiqafx fin-nofs, għax terġa' f'qiegħek; lura
m'għandek għax tħares qatt: qalbek u ruħek
żommhom f'għajnejk miġbura
dejjem mitfugħa 'l fuq.
Inkella ma tirbaħx: u tgħix imjassar
u mżeblaħ u misħuq
taħt għarqub il-qawwiet tad-dlam u d-dnewwa;
u ma ssib qatt id-dawl tal-ħaqq u s-sewwa;
u għomrok jisfa' qabar ħajtek mejta;
u ktieb ir-rebħ u l-ħelsien tiegħek, ibni,
jibqa' għal dejjem mitbuq.

Alla, Dinek u Lsienek
qis li jkunu s-sisien
sħaħ tal-maqdes ta' ruħek,
ta' qalbek u ta' moħħok:
għal dawn ma jista' ħadd, anqas iż-żmien.
Ħobbhom, għożżhom u qimhom
għax fihom
hemm kull barka u kull sliem.
Ħallihom
'l egħdewwa kontrihom
jitqabdu kemm jifilħu u mingħajr tmiem....
Jasal fl-aħħar il-ħin
li int tissielet magħhom
u tirbaħhom
u titfagħhom
f'qiegħ id-degħbien tal-mewt tal-minsijin.

Ftakar, ibni maħbub, ftakar li jismek
Qwerrier tal-Paċi !
Sehmek mela t-taqbid;
dmirek rebħa ta' sliema !
Ħajjet il-ġens tal-bniedem
mhix ħlief silta dejjiema.
B'Alla tiegħek
dejjem miegħek,
tqabad u ssielet mingħajr biża' w irbaħ:
rodd lil Pajjiżek l-hena, ir-riżq u l-ġid.

KARMENU VASSALLO.

Paceville, Spinola
8—10.10.'42

FLUS IR-REGĦBA ĦAJJA QASIRA

SA flaħħar, wara ħafna tiġbid u tlaqliq, il-ftehim sar u n-negozju seħħ. Biċċa negozju tajba li bħala f'ħajtu qatt ma għamel. Ħames mitt lira ta' erba' xkejjer zokkor u sitt xkejjer dqiq! U ngħid li negozju tajjeb! U kemm għandu qligħ minnhom il-ħames mitt lira? Dak hu biss jafu, bħalma hu biss jaf ma' liema "convoy" wasallu dak il-ġid u ġid ieħor li kellu maħżun. Ma noqogħdux inqallbulu l-karti, għax żmien u xogħol mitluf.

Ħames mitt lira ta' ftit xkejjer dqiq u zokkor li sentejn ilu ma kinux jinbiegħu aktar minn sebgħa jew tmien liri li minnhom kont trid taqta' l-ispejjeż! Imma s-suq mhux f'idejja—kien jaħseb—is-suq jitla' u jinżel skond iż-żminijiet. X'naħti jien jekk issa tela' daqshekk fil-għoli? — Fl-aħħar minn l-aħħar, kieku niżel kien ikolli nbigħ bir-roħs. Dan logħob tas-suq; aqbdu fil-waqt, għax jekk titilfu l-lum ma tafx issibux għada. U, imbagħad mhux kollox għoli? Wiżna patata mhux lira? Bajda mhix skut jew żewġ xelini? Siegħ ful mhux lira u xi ħaġa magħha? Żarbun mhux tliet liri jew erbgħa? Libsa mhix sittax-il lira? Il-ħaddiem mhux imħallas daqs bniedem tal-professjoni? U daqsxejn ta' impjegat ta' wieħed mill-uffiċċji maħluqin mill-gwerra mhux imħallas daqs kap ta' dipartiment? Ħaġa kbira, mela, jekk sa ndaħħal ftit liri ta' għaxar xkejjer dqiq u zokkor?

Bi kliem bħal dan, jew bi ħsibijiet bħal dawn, kien ifittex li jsikket il-leħen dgħajjef tal-kuxjenza tiegħu li kienet tgħajjru: ħalliel! U b'ruħu mxaħxħa b'dan it-tħannin niżel il-maħżen jiftaqad dak il-ġid qabel ma jinġarr imkien ieħor. Hemm kienu f'rokna mwarrba tal-maħżen, moħbijin mill-ħarsa għarriexa tal-barrani. Hemm kienu x-xkejjer—aktar minn għaxra—weqfin u mweżnin waħda ma' l-oħra, donnhom jistaqsu lil xulxin xinhuma jagħmlu hemm ġew, u għax ma joħorġux barra jtaffu l-ġuħ tal-poplu. Hemm kienu sektin, imma s-skiet tagħhom kien qalil u aħrax aktar mill-aqwa saħta.

Resaq lejhom is-sid qisu dieħel f'maqdes. Fliehom waħda waħda b'għajnejh, u bi tbissima ħafifa messhom kollha, taptpilhom b'idu, qisu jżiegħel bihom qabel ma jinfired minn-

hom, għaddhom u reġa' għaddhom donnu ma riedx jemmen 'il għajnejh, u b'idu l-waħda fuq xkora zokkor u l-oħra fuq qaddu waqaf iħares b'dik il-ħarsa żienja donnu msaħħar minn xi ruħ ħażina. Dak il-ħin ma kienx jara quddiem għajnejh ħlief ħames qatet ta' mitt lira l-waħda, u ħafna oħra aktar tal-ġid li kien għad baqa'. Xejn ma ħaseb fix-xjuħ, morda u trabi jnewħu u jibku mqar għal ftit mishun bizzokkor li ommhom jew uliedhom ma kinux jistgħu jagħtuhom. Anqas ma ħaseb li dawk il-ħames qatet ta' karti maħmuġa jridu jinġemgħu mill-għaraq tal-ħaddiem. Xejn ma għadda minn moħħu, it-taħbit, il-mewt il-qerda biex wasal dak il-ġid hawn, u li wasal biex jitqassam mhux biex jinħeba. F'xejn ma ħaseb ħlief f'dawk il-ħames qatet ta' karti maħmuġa li wara ftit sigħat oħra kellhom ikunu f'idejh.

* * *

Ħareġ. Daqqet is-sirena. "Air raid". Fix-xelter. Bomba li ġiet dritt fuq il-maħżen tajret ix-xkejjer kollha tad-dqiq u taz-zokkor flimkien mal-qatet kollha ta' karti maħmuġa li kienu jiżfnu quddiem l-għajnejn rgħiba tan-neguzjant.

P. P. SAYDON.

Frak

(*Biex ma jintilifx*)

Għamil tajjeb b'fehma safja,
fil-Qalb jitfa', bla ma jfalli,
hena w ferħ ! Meta hu mdennes,
niket biss !... fil-Qalb iħalli.

Kemm bews tajtek fi ħdan ommok !
W int, minn moħħok kollox tar.
Tinsa t-tfal ħlewwiet żogħritha :
Iżda l-kbir, tagħhom fakkar.

R. M. B.

ID-DOLLIEGĦA U L-QARGĦA

F'ras ta' wilġa, ġo' l-Għemieri,
Għodwa waħda, maż-żerniq,
Daħlet tħuf il-Qargħa-ħamra:
U minn għerq il-ħajt tat-triq,
F'nofs il-ħdura rat dollieġħa
Bil-faxxina mgħammra sfiq.

– Saħħa xbint– sellmet il-qargħa
Lid-dollieġħa; bħad-dundjana
Din mirquma wkoll bi ġmielha,
Hekk weġbitha:—"Ja baħnana!
"Min qatt kiel il-kirxa miegħek?
"Ma jaqbilx demmek ma' tagħna!

"Ma tafx mela, mnejn hu nieżel
"Il-ġidd tagħna! Bint minn jien?
"L-isbaħ riqma (1) tal-ħamrija...
"L-aħjar għalla li jrodd ġnien!
"Ma ħsibtnix rimja ġo maħtab?
"Jew ħaxixa tal-widien!?

"Fost l-egħlejjel sbieħ tal-biedja,
"Jien sebbieqa bla xejn dgħul!
"Ħutek iżda;—basla, tewma,
"Il-kurrat, xi kejla ful,
"Il-bagħlija w oħtha l-oħra....
"Li m'għandhiex sura, ħlief tul!

' Jien nintasab fuq l-imwejjed
"Tal-kbarat u tar-rejiet!
"Naħji, nitma', nsaqqi l-gewġa
"Fuq l-inbid; meta tkun bdiet!"
—*Int u jien*, wieġbet il-qargħa,
—*M'aħniex t'Alla, t-tnejn ħlejqiet*!—

Inti, kburi, żżomm ġo moħħok,
U jissemmem da' l-ħsieb fik,
L'int fuqan ħdejn għajrek f'kollox!
U sal-warda li thennik
Bil-ġmiel, lwien u fwieħa tagħha,
Tħoss li nħalqet biss għalik!

20 - 11 - '42 R. M. B.

(1) Żina.

IL-BARRAKKA TA' KATRIN

LORETA sa ma għalqet it-tmintax-il sena kienet għadha xbejba f'dar ommha, medhija fil-faċendi tad-dar u fil-ħsieb ta' ħuha xi sentejn ikbar minnha. Hi kienet minn qaddisha bieżla, nadifa, fuq ruħha u ħafifa. Għajnejha kbar u suwed, xagħarha maħlul u mġiegħed, snienha żgħar u bojod, bi tbissima ħelwa fuq xofftejha rqaq u qrolli, dħulija kemm tista' tkun, wiċċha jkellmek bla ma tkellimha, u hekk mirquma fl-imġiba tagħha li qatt ma kont tobsor li hija Għawdxija li kieku ma kenitx titkellem ftit imgħawweġ. Imma l-imsejkna, wara l-għarqa ta' missierha li ġrat fil-bidu nett tal-gwerra fil-waqt li kien ibaħħar fuq bastiment tat-tagħbija, kellha ta' bilfors tmidd għonqha għax-xogħol biex tgħin xi ftit 'l ommha; għalhekk, għodwa waħda għal-kemm b'inkejja tagħha nfisha, telqet lejn Malta u daħlet qaddejja ma' nies twajba Tas-Sliema.

Loreta kienet ilha ħafna ma tmur tara lil ommha, minn banda mħabba l-baħar qalil tax-xitwa u mill-oħra mħabba l-attakki ta' l-ajruplani tal-għadu li kienu ġejjin u sejrin jixħtu l-bombi qerrieda fuq il-gżira tagħna. Omm Loreta, mara twajba li qatt ma kienet semgħet bi ħsarat hekk koroh ta' gwerra, imliet rasha daqs qartalla meta semgħet li kienu waqgħu xi bombi fl-inħawi ta' fejn kienet toqgħod bintha u għamlu ħsara kbira. Għalhekk bagħtet tgħidilha sabiex tasal wasla sa Għawdex u taraha għax kienet moħħha fiha. Loreta, li qatt ma kisret qalb ommha, biex ma tħallix lil ommha fuq ix-xwiek, ma qagħdetx taħsibha wisq u telqet għal Għawdex, u kbir kien il-ferħ ta' l-omm meta għal għar-rieda, f'jum sabiħ tar-rebbiegħa, waqt li x-xwejħa ta' omm kienet qiegħda traqqa' l-ħwejjeġ ħdejn il-għatba ta' barra, rat quddiemha lil bintha !

Loreta, f'pajjiżha, sabet ruħha f'dinja oħra bogħod mill-ħsejjes tal-gwerra. Ara kemm hu hekk, li meta l-ajru-plani tal-għadu kienu jiġu jferrgħu bla ħniena u addoċċ il-bombi tagħhom fuq il-bini tal-gżira ta' Malta, minflok ma kienet tinżel beżgħana fix-xelter, kienet titla' fuq is-setaħ tħares, b'għafsa ta' qalb, lejn dik ix-xita ta' nirien, u tisma' mill-bogħod it-tfaqqigħ fl-ajru tal-balal tal-kanuni tagħna u tħoss it-theżhiż mitfi ta' l-art u t-tregħid mejjet tal-bibien u t-twieqi tal-għorfa tagħha. Ix-xemx ta' April ukoll, wara xitwa qalila u mudlama, dehritilha bħala xemx ġdida li

tagħti l-ħajja u tlibbes il-ħolqien ta' madwarha u tferraħ lill-agħsafar li kienet tisma' jgħannu fuq il-friegħi tas-siġar tal-ħarrub u fuq il-lewża ta' biswit it-tieqa tagħha. U billi kienet tabilħaqq mixtieqa minn ommha, minn ħuha u ħbiebha ta' tfulitha li kienu jħobbuha mhux ftit, ħasset għaxqa ta' qalb, hena u faraġ hekk kbir li minnufih għamlitha f'rasha li tibqa' għal kollox f'dar ommha.

Iżda ma għaddiex żmien twil li l-ajruplani tal-għadu, bil-qilla tagħhom, ma bdewx resqin ġmielhom lejn il-gżira tagħha wkoll. Il-bombi li bdew jinxteħtu bħax-xita fuq l-Għadira tal-Mellieħa u fuq il-fortizzi tas-Salini u tal-Qammieħ bdew jinstemgħu neżlin ivenvnu u jsaffru sa mill-għorfa tagħha. Il-bibien u t-twieqi kienu donnhom iridu jinqalgħu miċ-ċaċċis bit-tregħid qawwi tagħhom, u l-ħitan tad-dar jinqalbu bit-theżhiż tal-balal. Tarġa' mhux l-ewwel darba li l-ajruplani tal-għadu immaxinganjaw lis-sajjieda waqt is-sajda f'baħar għoli, kif ukoll il-port u xi rħula ta' Għawdex. Xi bombi ġew ukoll fuq xi bini u kien hemm xi nies safgħu mejtin jew li ndarbu sewwa. Għalhekk issa Loreta bdiet titħasseb, tibża' u tisfar ukoll kull meta s-sirena tnewwaħ. Il-biża' ġie li tant għamel biha li dlonk kont taraha tmur titrekken taħt il-ħnejja tal-bitħa jew mal-ħajt tas-sejjieħ tal-għalqa meta kienet tisma' għaddej iven-ven bħar-riħ xi ajruplan minn fuq rasha. Lanqas ma baqgħet torqod fis-sodda tal-għorfa tagħha, iżda mal-għabex m'ommha, kienet tixħet taħt abtejha mitraħ ċkejken tat-tiben u mħadda mgeżwrin fi gverta, u titlaq bihom lejn ix-xelter li kien hemm f'dawk l-inħawi ftit bogħod mid-dar tagħhom. Imsejkna Loreta! Meta qatt kienet tobsor li f'dik id-daqsxejn ta' gżira wkoll għalkemm minsija minn kulħadd, bla suldati u bla kanuni, kellha ġġarrab il-biża' u t-twegħir tal-gwerra !

Għodwa waħda, wara lejl aktarx ħiemed, il-għadu sebaħ imgħaddab iktar minn qabel. Kmieni kmieni ma' tlugħ ix-xemx, l-ajruplani tal-għadu nstemgħu jvenvnu u jkarwtu fil-għoli, il fuq mis-sħab, waqt li bdew għaddejjin mewġa wara l-oħra, minn fuq Għawdex u jigbdu 'l hinn għal fuq il-versall tagħhom. F'daqqa waħda, minn kull naħa ta' Malta mijiet ta' balal bdew jintefgħu mill-kanuni tagħna, ifaqqgħu fil-għoli u jħallu warajhom ċapep ta' duħħan abjad u iswed li mlew is-sema kollu. Minnufih sħab oħxon ta' trabijiet beda tiela' minn ħafna naħiet tal-gżira li kulma jmur, iktar jogħla, jiżdied u jinfirex. Wara ftit beda jin-stama' ċar id-damdim tal-kanuni msieħeb mit-tfaqqigħ tal-bombi li bdew iriegħdu l-art u l-ġebel.

Għal dik id-dehra tal-biża' Loreta tbikkmet, wiċċha sfar, qabditha rogħda għax qalbha ħebritha li dak kellu jkun iktarx jum aħrax għall-gżira. Sejħet 'l ommha, u, flimkien magħha, niżlu t-taraġ bil-għaġla, ġibdu għall-bieb tal-mandra, u, mill-eqreb trieq, qabdu l-mogħdija li tibqa' sejra sserrep sa tarf il-wied u rħewlha lejn ix-xelter. Imma l-bint u l-omm kienu għadhom ma laħqux il-mogħdija meta semgħu u raw resqin lejhom fil-baxx żewġ ajruplani. Għall-ewwel Loreta bħal tħassbet jekk dawk kinux tagħna; imma kif waslu f'tarf il-mogħdija, semgħet iċ-ċaqċiq tal-maxingan tagħhom, tkexkxet, u flimkien m'ommha inxteħtet bħal kobba fl-art wara siġra tal-bajtar. Kien attakk fuq il-port ta' Għawdex. Kif siktu l-ħsejjes ta' l-ajru u waqgħet bħal ħemda, iż-żewġ nisa issuktaw triqthom bħal mitlufin minn sessihom. Iżda bilkemm kienu laħqu l-ewwel daħla fix-xelter meta semgħu għaddejjin ivenvnu b'qawwa kbira l-ajruplani ta' qabel. "Madonna ta' Loretu, eħlisni inti l-lum mill-mewt bħalma ħlistni drabijiet oħra..." temtmet Loreta. "Tibżax, binti," qabżet qaltilha minn ġewwa waħda mara twajba. "Idħlu 'l ġewwa; dan xelter tajjeb; fuqna kollu blat...", u, kif qalet l-aħħar kelma, il-maxingan beda jċaqċaq darb'oħra.

"Eh ! Il-lum għall vapur ġejja", qal wieħed raġel tal-baħar.

"Iva," qabeż qal ieħor imterter bil-bard u bil-biża'," u ma jistriħux qabel ma jniżżluh f'qiegħ il-baħar".

L-ajruplani reġgħu għaddew ivenvnu jbattlu mill-ġdid il-balal tal-kanuni żgħar tagħhom fuq iż-żewġ bastimenti, il-"Franco" u r-"Royal Lady" irmunkati mal-mol ta' Għawdex. Dan ta' l-aħħar kien iġorr in-nies bejn il-Marfa u Għawdex u kien jasa' mas-700 ruħ fil-wisa'. Kellu żewġ skrejjen u żewġ ċmiemen, għalkemm waħda kienet għat-tiżjin biss; miżbugħ lewn il-krema, u griż fil-ġnub tiegħu, b'faxxa kaħla tul iċ-ċinta kollha u bi tliet faxex irqaq bojod, ħomor u koħol fit-trufijiet taċ-ċmiemen. Nadif u ħafif kemm tridu; kien igħaxxaq port u mill-bogħod kont tisthajlu biċċa tal-gwerra. L-ieħor kien vapur tat-tagħbija, maħmuġ, tqil u qadim biżżejjed. Il-għadu ma ħamilhomx f'wiċċ il-baħar; ried igħarraqhom. Għalhekk ħebb għalihom u għamilhom għarbiel bil-balal tal-maxingan ta' l-ajruplani bla ma qatt iżda rnexxielu jolqothom fil-buq u jniżżilhom.

* * *

Kienet għaddiet iktar minn siegħa u s-sirena ta' l-idejn ħabbret li l-attakk mill-ajru kien għadda. Loreta ħadet nifs

qawwi, iżżiethajr 'l Alla u, flimkien m'ommha, telqet lejn darha ħsiebha biss fis-sirena u fl-ajruplani. Dak in-nhar ix-xbejba bilkemm daqet u qalbha baqgħet ittaqtaq il-lejl kollu.

Kienet għadha kif daqqet in-nofs siegħa meta s-sirena reġgħet bdiet tnewwaħ. Loreta u ommha reġgħu ħarġu mid-dar u telqu mgħaġġlin ma' xi ġirien għal għonq it-trieq tax-xelter. Huma u jaqsmu l-għalqa għal ftit ma tfixklux maż-żraġen tad-dwieli li issa kienu bdew jarmu. Ma laħqux waslu x-xelter u fuq Malta bdew jidhru mill-ġdid id-dħaħen tal-baraġijiet qawwija mseħbin minn sħabijiet ta' duħħan, trab u għabra mqanqlin mill-bombi tal-għadu. Minnufih beda jinstama' t-tfaqqigħ qawwi bla hedu u l-art bdiet tit-heżheż. Iżda l-kanuni wara ftit siktu u fuq l-art waqgħet bħal ħemda. In-nies bdew jixirfu mill-bokka tax-xelter għax ħasbu li l-periklu kien għadda, iżda f'daqqa waħda nġibdu 'l ġewwa għax fil-bogħod instama' d-damdim ta' ajruplani oħra: fuq l-art ta' Malta kienet dieħla mewġa ta' ajruplani oħra tal-għadu. Wara din il-mewġa daħlet oħra tixħet ad-doċċ u bla ħniena xita ta' bombi. U fl-aħħar waqgħet sikta kbira, iżda s-sirena m'hemmx li tħabbar li l-periklu għadda. Loreta bħal ħadet ftit tan-nifs u ċċaqalqet biex tixref barra mix-xelter; iżda bilkemm kienet meddet riġilha x-xellugi barra mill-għatba, meta nġibdet 'l ġewwa mwerwra. Żewġ ajruplani tal-għadu għaddew ivenvnu bħal riefnu qalil, fil-baxx, minn fuq rasha. Minnufih tisma' żewġ tfaqqigħat żgħar, imbagħad oħra qawwija, u oħra qawwija li riegħdu kullimkien u lebilbu d-dawl tax-xemgħa fix-xelter. "Imqaddsa Marija ! Xinhu dan !?" Għajtet b'rogħda waħda Loreta.

"Dawn żewġ bombi li niżlu qribna !", qabżet qalet ħabiba tagħha.

—"Zgur ix-xatt", wieġeb Patri Kelment bħal mibluh bil-biża'."

"Mhux xi attakk fuq il-vapur, tgħid ?" għajjat Dun Grezz minn ġol-gabuba tiegħu.

Il-ħoss ta' l-ajruplani ma nstamax iktar; waqgħet ħemda kbira u s-sirena ma damitx qatigħ ma daqqet. In-nies ħarġu mix-xelter u Loreta u ommha minflok li ġibdu lejn darhom, marru għal fuq iċ-ċint li jagħti għal baħar jit-kixxfu x'kien ġara. Malli Loreta saret taf illi bombi mix-ħutin għall-vapur kienu ġew il-baħar u xi oħra kienet waqgħet fl-egħlieqi qrib id-dar tagħhom, iktar imliet rasha u ma reditx titbiegħed minn ħdejn ix-xelter għax stenniet li l-ajruplani tal-għadu jerġgħu jitħajru jiġu. U hekk ġara,

għax ma għaddiex wisq żmien xħin is-sirena reġgħet bdiet tingħi. "Reġgħu ġejjin" għajtet imħerwla Loreta, u qabdet lil ommha minn driegħ wieħed,u għenitha tħaffef il-pass biex ifittxu jaslu fix-xelter fejn in-nies kienet diġà waslet b'nifisha maqtugħ u mwerwra biex tfittex iddabbar rasha minn dak l-attakk li, milli kien jidher kien sa jkun eħrex minn dak ta' qablu.

L-attakk mill-ajru beda minn fuq Malta, iżda din id-darba, l-aktar li ħabat fuq il furtizzi tas-Salini u tal-Qammieħ. It-twerdin ta' l-ajruplani beda jinstama' ċar sa minn qiegħ ix-xelter. Kulħadd beda jilbet u jitrekken. F'daqqa waħda tisfira ta' bomba u tfaqqiegħa li ttarrax weıwret saħansitra l-aqwa rġiel qalbiena ta' fuq il-baħar li f'ħajjithom kemm-il darba raw il-mewt u ma beżgħux minnha. Wara ftit instemgħu jsaffru u jfaqqgħu żewġ bombi, waħda wara l-oħra li damdmu fuq il-blat ta' dak ix-xelter fil-waqt li r-riħ tagħhom tafa' mal-ħajt lil dawk li kienu bil-wieqfa u ħasad lil xi oħrajn li dehru jixxenglu 'l hawn u l' hinn.

Ftit qabel ma s-sirena ħabbret li l-periklu kien għadda daqsxejn ta' tifel daħal jiġri fix-xelter ifittex 'l ommu u jgħajjat: "Il-vapur iltaqat u l-barrakka ta' Katrin marret". Dawn il-kelmiet ta' l-aħħar Loreta ħassithom bħal sejf ġewwa qalbha. Li kieku l-bombi tal-għadu ġew fuqha, ma kinetx tħosshom daqs kemm ħasset dik il-bxara ta' ksir il-qalb. Il-barrakka ta' Katrin kienet ħaġa qaddisa għaliha; ktieb sħiħ u rumanz twil li hi biss kienet taf taqra fih u tifhem. Hemmhekk iltaqgħet l-ewwel darba ma' Toni, iż-żagħżugħ li kienet tħobb u toħlom bih; hemmhekk ġarrbet l-ewwel xrara ta' mħabba safja, meta, bla ma riedet, għajnejha sbieħ iltaqgħu ma' tiegħu mimlijin ħajja u saħħa; hemmhekk ħasset l-ewwel fawra ta' demm tielgħa għal wiċċha li kixfitha u regħxitha quddiem iż-żgħażagħ l-oħra. Hemmhekk ukoll dik ix-xrara ta' mħabba kompliet tħeġġeġ u tikber, meta Loreta fil-Ħdud tas-sajf għal fil-għaxija kienet tqatta' s-sigħat bil-qiegħda fuq iċ-ċint jew fuq xi ġebla tit-għaxxaq tisma' l-leħen sħiħ u għoli ta' dak li kienet tħobb fil-waqt li kien igħanni fuq il-kitarra. Minn ħdejn dik il-barrakka ta' sikwit ma' tul il-ġimgħa hi kienet tgħarrex b'għajnejha lil Toni, fil-waqt li kien igħabbi u jħott minn fuq id-dgħajjes tal-latini qabel ma marret bħala qaddejja man-nies. U issa għalkemm kien għadda ż-żmien, Loreta kienet għadha tħoss tixgħel fiha dik ix-xrara ta' l-ewwel imħabba li, bħal siġra tal-ħarrub, meta tifrex għeruqha fid-dgħaben tal-blat, ħadd ma jkun jista' għaliha.

(*Tissokta*) P. PAWL TABONE o.f.m.

ĦNIENA!

(Qabel ma tiġi x-xitwa).

Niżlet ix-xita fuq l-uċuħ maħsuda
U mnażżgħa minn kull ġmiel, mis-sbul, mill-ward;
U waqgħet bnina mis-smewwiet, Mulejja!
U raxxet b'ilmijietha ġuf il-art.

Imm'Int, Mulej, Int rajt kif ġens il-qirda
Qeridha l-art ħanina; u hi mhix trodd
Il-ħajja l'Int, o Ħniena! xtaqt tagħtina,
Għax dak li Inti bnejt ħallejtu jħott.

Rajna fuq Artna wkoll, flimkien max-xita
Tiegħek, qirda bla ħniena mis-smewwiet
Mitluqa: u ġġarrfu djarna... u Djarek! Djarek!..
Ġibilhom ħerba waħda ma' l-ibliet.

U ħares, ħares kif inqerdu wliedna...
It-tfal li tgħid li tħobb (hix ħasra dik?)
Imutu taħt għajnejna aktar magħduda
Minn ta' Betlem li nqatlu mħabba fik!

W issa, Mulej, xitwa oħra riesqa fuqna,
U donnha ġa tinxtamm riħa ta' demm;
U s-sħab ġej mgħaġġel, donnu jaf bil-qirda,
U donnu hawn is-skiet ta' qabel l-hemm.

Imm'Inti Ħniena. La tħallix il-qirda
Tinżel max-xita Tiegħek fuq din l-Art.
U jaqa' l-ilma Tiegħek, kollu ħajja,
Ħa nlibbsu l-Artal Tiegħek bl-isbaħ ward!

Ottubru 1942. FRAN. CAMILLERI.

L-Onor. Dr. A. V. LAFERLA, C.B.E., LL.D.

President Onorarju tal-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti."

Kull min għandu għal qalbu l-ġid ta' Malta u ta' wliedha nħasad meta fis-7 ta' Jannar ġriet mal-Gżira kollha l-aħbar li f'dik il-għodwa kien miet l-Onorabbli Dr. A. V. Laferla, C.B.E., LL.D., il-ħabrieki Direttur ta' l-Edukazzjoni.

Fl-1920, meta d-"Direttur", kif kien magħruf minn kulħadd, ħa f'idejh id-Dipartiment ta' l-Iskejjel Elementari, hu kien jaf li t-triq li kellu quddiemu kienet mimlija twegħir, li x-xogħol kien iebes u jitlob rieda l-aktar qawwija u ħerqa l-aktar kbira. Iżda Dr. Laferla ma qatax qalbu u medd għonqu għax-xogħol. Hu minn dejjem kellu fidi sħiħa fit-tfal Maltin u kien jemmen li jekk Malta tagħraf tagħti edukazzjoni tajba lil uliedha, kien għad jasal iż-żmien meta hi tkun tista' b'wiċċha minn quddiem tgħid lid-dinja "ara x'isarrfu wliedi". Għalhekk id-Direttur beda jorganizza u jkabbar id-Dipartiment, li taħt it-tmexxija tiegħu, u bil-għajnuna ta' dawk li f'qalbhom Dr. Laferla nissel u rawwem il-ħrara li kienet tixgħel lilu, għamel passi ta' ġgant. Fl-1933, imbagħad, il-Gvern ħatar lil Dr. Laferla Direttur ta' l-Edukazzjoni u tah f'idejh il-Liċew u l-Iskejjel Sekondarji flimkien ma' l-Iskejjel Elementari. Issa x-xogħol issokta żdied u twiegħer aktar, imma d-Direttur baqa' miexi dritt fi triqtu, qawwi fil-fehma li kull sforz u ħidma kien qed iwettaqhom għall-ġid ta' art twelidu. U Malta kisbet riżq kbir mill-ħidma ta' Dr. Laferla

Infatti ma nkunux qegħdin ngħaġġbuha meta ngħidu li sehem kbir mill-ġieh u l-isem sabiħ li pajjiżna stħaqq u kiseb għall-qlubija li wrew uliedu fit-taqbid ta' dawn l-aħħar sentejn jafu lil Dr. Laferla, li għaraf jiżra' u jrawwem fi qlub it-tfal Maltin iż-żerriegħa tal-karattru Nisrani, ta' l-imħabba lejn Malta u l-wirt nazzjonali tagħha, kif ukoll tal-lijaltà lejn l-Ingilterra—żerriegħa, li kif tixhdu d-dinja kollha, tat frott tassew bnin. Dan kollu Dr. Laferla wettqu permezz ta' xempju ħaj li fuqu setgħu jimxu ż-żgħażagħ tagħna—ix-xempju ħaj kien hu stess li żviluppa fih in-nifsu l-virtujiet meħtieġa fil-veru ċittadin Malti.

Il-klassi u l-iskola ma kenux l-għodda waħdanin li bihom inqeda d-Direttur biex jilħaq l-għan tiegħu. L-istorja hi l-imgħallma tal-ġnus, u l-ġrajja tal-qawwijin iħeġġu għal ħwejjeġ kbar lis-sider qawwi taż-żgħażagħ. Għalhekk, Dr.

Laferla, li ftit bħalu fostna kien hawn min jaf l-irqaqat tal-ġrajja Maltin, qabad il-pinna f'idejh u kiteb l-istorja ta' pajjiżu—l-aktar taż-żmien mindu misserijietna talbu l-ħarsien ta' l-Ingilterra — sabiex iż-żgħażagħ tagħna jitħeġġu bl-għemejjel qalbiena ta' dawk li bl-armi f'idejhom dejjem qabżu għall-jeddijiet ta' arthom u ħaduha kontra min ried ijassarhom. B'xorti ħażina għalina, Dr. Laferla ma laħaqx temm dan ix-xogħol. It-tieni volum ta' "British Malta" għadu ma rax id-dawl, għalkemm sa fejn nafu aħna hu ġa mhejji għall-istampa; u lanqas ma laħaq Dr. Laferla jikteb l-istorja tal-ġrajja li twettqu f'Malta ma' tul din il-gwerra, għalkemm kien ġa ġabar ħafna mill-materjal meħtieġ.

Għodda oħra li biha nqeda Dr. Laferla sabiex Malta tibqa' Maltija kien it-tagħlim ta' lsienna. Hu ħabrek kemm felaħ biex il-Malti jibda jkun imgħallem fl-Iskejjel Elementari u l-Iskejjel Sekondarji. Min jagħmillu bsaten fir-roti sab mhux ftit, imma dan ma qatagħlux qalbu: it-tagħlim tal-Malti daħal u seħħ. Dr. Laferla ma kienx kuntent b'daqshekk biss. Hu ried li lsien artu jirtiqem bil-libsa letterarja li tixraqlu, u għalhekk hu beda jgħin bil-ħila tiegħu kollha kull ħidma letterarja f'ilsienna. B'turija tal-għożża tagħha għat-tħabrik ta' Dr. Laferla, l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti ħatritu bħala wieħed mill-Presidenti Onorarji tagħha. Fit-tweġiba li hu bagħat lill-Kumitat tal-Għaqda—"Jiena nifhem il-ġieh li wieħed jieħu sehem f'Kumitat ta' Għaqda Akkademika ta' Lsien Art Twelidu, u iżjed u iżjed meta din tkun l-Omm ta' Xirkiet oħra li għandhom l-istess ħsieb"—insibu x'kienu s-sentimenti li kellu f'qalbu dan il-patrijott.

Iżda mhux ħutu l-Maltin biss kienu għarfu u għożżew il-ħila u d-dehen ta' Dr. Laferla. Ismu kien magħruf tajjeb wkoll mill-barranin u meqjum minnhom. Fost ħafna xhidiet oħra nsemmu biss dik tal-Maestà Tiegħu r-Re n-nifsu li fl-1934 għamlu "Officer of the British Empire" u fl-1942 ħatru "Commander of the British Empire".

Meta Dr. Laferla sab il-maħfra ta' ħtijietu fil-ħniena tal-Mulej u l-mistrieħ ta' dejjem fi ħdanu, l-Imperu Ingliż tilef ċittadin lijali u Malta iben maħbub li qatta' ħajtu sa l-aħħar nifs jaħdem għall-ġid tagħha. Mar, iżda qatt ma jintesa.

G. Z. A.

LIL ....

(F'dik il-lejla meta telqet biex issir Soru)

Rajtek jiena kemm-il darba
Ġewwa l-Knisja ta' Ħal-Lija :
Titlob b'ħeġġa, il-ħin kollu
B'wiċċek jixhed kull tjubija,

U niftakar meta f'darna,
Bla ħsieb ġejt, flimkien ma' ommok;
Kif ukoll ma' wħud minn ħutek
Bi tbissima safja f'fommok.

Iltqajt miegħek bosta drabi
Ġejja u sejra, b'ruħ ferħana,
Lejn id-dar, jew lejn il-Knisja,
Fit-triqat tar-raħal tagħna.

Imma il-lejla, kif qaluli,
'L ommi ġejt iżżur ħosbiena;
Issa tlaqt biex issir Soru
B'qalb ferħana u ruħ qalbiena.

Mur ja xbejba, mur ja warda,
Tieħu xejn mid-dinja miegħek:
Xerred fwieħa ta' qdusija;
Tinsa 'l ħadd fit-talb bnin tiegħek !

M. Agius
Villa Lija.

BIBLJOGRAFIJA

KALEPIN — (Damm il-Kliem) Malti-Ingliż. Captain E.D. Busuttil, R E. 1941. St. Joseph Institute Printing Press.

Nibdew biex ngħidu li dan id-dizzjunarju, milli jidher, mhux ħlief it-tieni edizzjoni tad-Dizzjunarju mill-Malti għall-Ingliż li kien ħareġ il-mejjet Ċensu Busuttil, u fih, fil-biċċa l-kbira, ma hemm xejn miżjud jew imbiddel ħlief xi ittri li fl-ewwel edizzjoni ma kenux jaqblu ma' l-ortografija tal-"Għaqda" li mingħajrha ebda ktieb ta' tagħlim ma jista' l-lum jimxi u jkollu suq tajjeb. L-isem ta' Kalepin (bit-tifsira żejda ta': Damm il-Kliem (?) li xejn ma tixraq f'titlu ta' ktieb) mhu xejn iżjed safi mill-kelma "dizzjunarju".

Kalepin huwa isem li fost l-istudenti ta' l-iskola l-qadima baqa' jingħata għal kull dizzjunarju, l-iktar latin, minn mindu l-awtur Ambroġ Calepio jew Calepino kien ħoloq l-ewwel vokabularju bil-latin, bħalma l-lum issib min isejjaħ bl-isem ta' *Vignola* (awtur ta' ktieb fuq il-Prospettiva) kull Trattat tal-Prospettiva. L-iskop ta' l-istampa ta' dan id-dizzjunarju, bil-libsa ġdida ta' l-alfabet tal-"Għaqda", hu iżjed ta' valur kummerċjali milli morali. Il-preġji u n-nuqqasijiet ta' din l-edizzjoni mhumiex iżjed jew inqas milli kien hemm f'dik ta' qabel. Aħna li flejnieha 'l hawn u 'l hinn nistgħu ngħidu li fiha hemm midmuma ġabra ta' kliem ġmielha li tħaddan il-*lexicon* tal-Malti qadim u modern, jiġifieri ta' kliem safi u ta' kliem misluf minn ilsna oħra li qiegħed f'ħalq il-poplu, ħaġa li barra minn xi dizzjunarju ġdid, ma ssibha la fil-Vassalli u lanqas fil-Falzon li mexa kelma b'kelma fuq il-*Lexicon* ta' Vassalli. Iżda hemm imbagħad ukoll xi kliem nieqes sew fil-forma ewlenija kemm fil-forma mnissla ta' xi kliem. Taħt xi verbi u xi nomi, id-dizzjunarju hu nieqes minn idjomi u fraseoloġija, kif ukoll minn xi kliem tekniku l-iktar mexxej, kif fost oħrajn insibu taħt il-kelma "moħriet", fejn il-bċejjeċ ta' din il-għodda komuni, flok bil-kelma teknika, huma mfissrin kollha kemm huma b'parafrasi. Il-kompilatur ta' din l-edizzjoni wera wkoll nuqqas ta' sengħa ta' kompilazzjoni ta' dizzjunarju ta' lsien semitiku meta flok il-għerq tal-verb, tenna l-iżball ta' l-ewwel edizzjoni, li jiġifieri jdaħħal it-tieni persuna ta' l-Imperfett, u flok bl-ewwel konsonanti preformativa *m* il-mimmati jibdiehom bis-sillaba *im*, jiġifieri bil-vokali tal-leħen, għilt li narawh imtenni wkoll fi kliem ieħor fejn din il-vokali barranija, tfixkel bħala riferenza ta' għerq il-kelma, bħal fil-kliem: *Inkiteb*, *Iltim*, *Ilħiħ* flok *Nkiteb*, *Ltim*, *Lħiħ*. Xi kliem huma miġjubin darbtejn b'ortografija differenti (*tiżboq*, *tisboq*; *tolza*, *tolsa*.) 'L hawn u 'l hinn hemm ukoll xi għiltijiet ħoxnin fil-kitba ta' xi kliem fejn il-kompilatur juri li fit-tibdil ta' l-ittri ta' l-alfabet qadim mexa mekkanikament u bla ebda ħjiel grammatikali. L-Ingliż, f'bosta kliem, hu mfisser fuq il-falsartga ta' Falzon.

Kien ikun iżjed xieraq illi biex jaqbel iżjed mat-titlu Malti tad-Dizzjunarju isem il-kompilatur jidher b'libsa pajżana u iżjed Maltija. Barra l-kwalità u t-tiżwiq fil-lewn tal-karta, li tixhed iż-żmien li aħna fih, l-istampa, il-legatura u l-qoxra—xogħol ta' sengħa u lussu ta' l-Istamperija tad-Dar ta' San Ġużepp—ipattu għall-valur tal-ktieb *fih innifsu* bħala dizzjunarju.

Il-kobor tal-Lsien Malti juri l-kobor ta' art twelidna; it-tnejn mexjin lejn il-quċċata ta' l-ogħla ġieħ u ta' l-akbar rebħa.

Jinbiegħ 6d.

Aġent Direttur: ANT. CREMONA

Ħlas 1/6 fis-sena. Ktieb wieħed -/6

Dak li hu ħlas tar-rivista jinbagħat lil Victor Apap, Villino Schembri, Rabat jew lil K. Buttigieg, Empire Press, il-Belt. Mal-ħlas tingħata l-irċevuta.